

УДК 343.3/7:796.03

О.І. ПЕТРЕНКО, канд. юрид. наук, Донецький юридичний інститут МВС України

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДОПІНГ»

Ключові слова: допінг, фізична культура, спорт, кримінально-правові відносини, склад злочину, предмет складу злочину

Одним із пріоритетних завдань сучасної держави є формування здорової нації шляхом підвищення рівня здоров'я, фізичного та духовного розвитку населення. Не є несподіваною теза про те, що саме фізична культура та спорт покликані сприяти розвитку та зміцненню вказаних цінностей. За інерцією, яка бере свій початок з радянського періоду української державності, сферу фізичної культури та спорту вважають такою що позбавлена злочинного втручання, ніби «недоторканою». Вказаний підхід з боку держави породжує відсутність належної уваги правоохоронних органів до стану правопорядку в ній, що призвело сьогодні до появи чисельної кількості суспільно-небезпечних проявів. Найбільше занепокоєння викликає тенденція щодо розповсюдження допінгу, яка окрім названих причин, обумовлений набутою за часи незалежності комерційною складовою фізичної культури та спорту. Підтвердженням цього є значна кількість інформації у ЗМІ та мережі Інтернет.

Слід зазначити, що ефективність застосування кримінального законодавства у протидії розповсюдження цього явища у фізичній культурі та спорті залежить від чіткого усвідомлення такої кримінально-правової категорії як «допінг». Також, слід зазначити, що цільового кримінально-правового дослідження проблем встановлення змісту даного поняття в Україні не проводилося. Зазначену та суміжні проблеми розглядали у своїх працях вітчизняні та зарубіжні учені: Є.Л. Стрельцов, О.Ц. Демінський, М.Й. Коржанський, А.А. Музика, Є.В. Фесенко, Ю.Б. Буланов, Л.А. Остапенко, М.В. Клестов та інші. Тому метою цієї

статті є дослідження змістовного навантаження поняття «допінг», а також характеристика засобів і речовин, що до нього належать та вироблення на цій основі пропозицій щодо вдосконалення відповідних статей Кримінального кодексу України.

Слід зазначити, що загальне визначення цього поняття надається, у ст.2 Антидопінгової Конвенції, в якій, зазначається, що «допінг у спорті» означає призначення спортсменам або спортсменкам чи використання ними фармакологічних класів допінгових препаратів або допінгових методів [1, с.2]. Подібне визначення дається й фахівцями в галузі спортивної медицини, а також теорії та методики фізичного виховання [2, с.242].

Окрім цього, визначення допінгу надається й деякими вченими-юристами. Зокрема, М.Й. Коржанський під допінгом пропонує розуміти фармакологічні та інші засоби, які викликають тимчасову екстрену стимуляцію фізичної та нервової діяльності спортсменів [3, с.383].

На нашу думку, наведені дефініції дають дуже загальне визначення допінгу. Вони не містять у собі ознак, які би вказували на небезпечність їх застосування та їх чітку визначеність у певному нормативному акті. Більш точне та розгорнуте визначення допінгу дається у ст.1 Закону України «Про антидопінговий контроль у спорті», згідно з якою «допінг – це речовини та методи, які застосовуються для підвищення працездатності спортсменів і є потенційно небезпечними для їх здоров'я та заборонені для використання Антидопінговим кодексом Олімпійського руху» [4, с.7].

Це визначення, на нашу думку, містить вичерпний перелік ознак допінгу, до яких ми пропонуємо віднести медичну, юридичну, соціальну та фізичну ознаки. Розглянемо кожну з них більш детально.

Під медичною ознакою допінгу слід розуміти здатність допінгових речовин до підвищення фізичних та психічних можливостей спортсменів, а під юридичною (нормативною) – закріплення переліку допінгів у спеціальних нормативних актах (додатки до Антидопінгової Конвенції та Світового антидопінгового

кодексу). Доповнюють характеристику предмета злочину соціальна та фізична ознаки. Перша з них включає соціальні якості предмета та його нерозривний зв'язок з об'єктом злочину. Допінгові засоби або цілком вилучені з вільного використання, або підпадають під дію дозвільної системи. Їх використання поза медичним призначенням підриває здоров'я людини. Допінги можуть використовуватися як матеріальна основа забезпечення потреб населення лише в необхідних медичних (лікувальних) препаратах. Наприклад, для підтримання нормальної життєдіяльності хворих у післяопераційний період їм призначається гормональний препарат високої анаболічної дії – метандростеналон чи ретаболіл.

Характеризуючи фізичну ознаку предмета, слід виділити в ній декілька груп:

1) засоби, які застосовуються у вітчизняній медицині та належать до допінгових (метандростеналон, ретаболіл, кофеїн, ефедрин та ін.);

2) засоби, які не використовуються у медичній сфері та належать до допінгових (буметанід, хлорталідон та ін.);

3) допінгові засоби, які виробляються в Україні (метандростеналон, ефедрин та ін.);

4) засоби, які в нашій країні не виробляються (вінстрол, анавар та ін.).

Зазначимо, що перелік допінгових засобів і методів не є вичерпним. Усі препарати, які містять хімічні речовини, що належать до заборонених класів, використовуватися не можуть, навіть якщо вони не зазначаються у наведених Переліках. З огляду на це вводиться термін «і споріднені препарати». Нашу думку, у кожному випадку встановлення ознак злочину повинно проводитися дослідження крові та сечі потерпілого на предмет виявлення заборонених речовин та методів, які мають загальні ознаки з тими, що зафіксовано в Переліку.

В основу класифікації допінгів на класи покладено єдність фармакологічної дії та хімічної структури певних речовин, які належать до того чи іншого класу.

Отже, наведемо класифікацію допінгових класів речовин, яка використовується в додатку до Антидопінгової Конвенції:

А. Стимулятори.

В. Наркотики.

С. Анаболічні стероїди.

Д. Діуретики.

Е. Пептидні та глікопротеїнові гормони та їх аналоги [1].

Розглянемо детальніше кожен із цих класів окремо.

Клас А. Заборонені препарати класу стимуляторів. Ці препарати використовуються для короткочасної стимуляції працездатності, психічного та фізичного тонусів спортсмена, препарати, здатні знімати відчуття втоми, невпевненість у своїх силах, поліпшувати всі види психічної та моторної діяльності. Зокрема, до таких препаратів відносять: амінептин, амфепрамон, аміфеназол, амфетамін, бамбутерол, бромантан, ефедрин, кофеїн, карфедон, катін, кокаїн та інші [1].

Небезпека застосування цього класу допінгу та його побічні дії виникають за рахунок блокади фізіологічних регуляторів, можливих меж мобілізації функціональних резервів, що часто призводить до перенапруження роботи серцево-судинної системи, печінки, нирок, порушення терморегуляції організму та до інших негативних наслідків, що можуть викликати важкі захворювання і навіть спричинити летальний кінець. Застосування у підвищених дозах цих препаратів часто призводить до гіпертонічної кризи і крововиливу, виникнення аритмії, що нерідко стає причиною смерті спортсмена [5, с.214].

До класу В відносять наркотичні засоби. Їх ознаки є достатньо дослідженими в теорії кримінального права [6; 7]. Проте, можливість їх використання у спорті в цих наукових джерелах не враховується. Отже, наркотичні засоби застосовуються спортсменами як сильнодіючі знеболюючі, седативні (заспокійливі), такі, що підвищують психомоторні реакції спортсмена, препарати. До них згідно із додатком до Конвенції відносять: декстроморамід, діаморфін (героїн), гідрокодон, метадон, морфін, пентозацин, петидин та споріднені препарати [1].

Застосування цього класу препаратів може призвести до перевантаження органів та фун-

кціональних систем організму, важких захворювань, викликати психічну залежність (абстинентний синдром), що врешті може спричинити смерть [8, с.92].

До класу С відносять анаболічні стероїди. Цей клас препаратів є найбільш поширеним та доступним не тільки в Україні, але й у всьому світі. До кола його «споживачів» входять не лише спортсмени-професіонали, але й особи, які займаються непрофесійним спортом. Основну частину останніх складають неповнолітні. Головна мета, яку переслідують спортсмени, застосовуючи анаболічні стероїди, – сприяння процесам анаболізму в організмі.

Згідно з додатком Конвенції, до анаболічних стероїдів відносять такі препарати: андростенедіон, болденон, дигідротестостерон, дегідрохлорметилтестостерон, дростанолон, мesterolон, метандієнон, метенолон, метандріол, метилтестостерон, нандролон та інші [1].

Анаболічні стероїди виготовляються як у таблетованій формі, так і у вигляді препаратів внутрішньом'язового та підшкірного введення. У сучасних умовах їх застосування у спорті в 40 разів перевищує медичну норму, що призводить до тяжких побічних ефектів у їх споживачів, у першу чергу у дітей та підлітків. Застосування таблетованих форм анаболічних стероїдів може спричинити порушення антитоксичної та виділюючої функції печінки та розвитку гепатиту. Тривалий їх прийом може стати причиною закупорки жовчних шляхів, хвороби Боткіна. Результати проведених обстежень показали, що у 80 % спортсменів, які застосовували анаболічні стероїди, виявлено порушення функцій печінки [9, с.61–64]. Також від їх застосування можливий розвиток пухлин нирок, відкладення каменю та порушення процесу утворення сечі. Анаболічні стероїди спричиняють порушення діяльності ендокринної системи. Прийом штучного тестостерону знижує секрецію власного гормону, що призводить до розвитку атрофії текстикул, погіршення сперматогенезу, зміни статевих відчуттів тощо. Причому для відновлення нормального рівня сперматогенезу необхідно шість чи навіть більше місяців, а в разі довгострокового застосування ці зміни

можуть стати стійкими і навіть хронічними [10, с.24].

Специфічними негативними наслідками для організму дітей є: припинення росту довгих кісток, порушення розвитку статевих ознак, хвороби внутрішніх органів (печінка, шлунок та ін.), м'язова гіпертрофія, яка значно випереджає ріст і розвиток відповідного сухожилля, зв'язок та інших з'єднувальних тканин. Унаслідок цього під час змагальної діяльності виникають хронічні хвороби зв'язок та їх розриви, запальовальні процеси суглобових сумок, розвивається дегенерація сухожилля тощо [11, с.203].

До класу допінгу D належать діуретики. У медичній практиці їх називають сечогінними засобами. Вони використовуються для корекції кислотно-лужного балансу організму, лікування отруєнь, при деяких травмах (особливо голови) тощо. Але, останнім часом вони все ширше входять у спортивну практику.

Заборонені препарати класу D включають такі: ацеталозамід, буметанід, хлорталідон, етакринова кислота, фуросемід, гідрохлоротіазид, манітол, мерсаліл, спіронолактон, тріамтерен та споріднені препарати.

Що стосується цього класу допінгів, то останнім часом на змаганнях, де існує розподіл спортсменів на вагові категорії, виникла проблема в штучному зменшенні ваги спортсменів. Для цього спортсмени та їх тренери і використовують діуретичні засоби [12, с.5].

Застосування цих препаратів навіть лише з медичною метою потребує серйозного лабораторного та лікарського контролю. Відсутність такого контролю може призвести до серйозних ускладнень. Виводячи з організму рідину разом з необхідними для нормального обміну речовин солями (наприклад, калію, який необхідний для повноцінної роботи серця), діуретики, які застосовуються без компенсації дієти, спричиняють розвиток серцевої недостатності. А їх небезпека зростає з підвищенням фізичних навантажень та в момент найвищих змагальних зусиль, що може стати причиною гострого порушення серцевої діяльності [13, с.86–92].

До останнього класу E належать пептидні та глікопротеїнові гормони та їх аналоги. Ці гормони об'єднані однією назвою – «тропні гормони», які виробляються у гіпофізі – особливому виросту у мозку. Призначення тропних гормонів полягає в активізації розмноження клітин певних периферичних ендокринних залоз. Це посилює їх функції і, як результат, активізує процес анаболізму в організмі, що позитивно позначається на спортивних результатах. Після введення цих препаратів нерідко розвивається гіпоглікемія – зниження цукру у крові, відчувається слабкість, посилюється серцебиття, що може стати причиною смерті. У дітей у результаті дії цих препаратів спостерігається підвищений ріст, наслідком чого стає передчасне закриття зон росту. Також побічна дія цих препаратів полягає в різкому посиленні діяльності статевих органів, прискоренні росту бороди та вусів, рослинності на тілі, появі вугрів [14, с.10–15].

Поряд із фармакологічними класами допінгових препаратів існують не менш небезпечні, також заборонені Антидопінговою Конвенцією, допінгові методи.

Заборонений метод – це будь-який метод, визначений як такий у додатку до Антидопінгової Конвенції [1]. До таких методів належать:

1. Кров'яний допінг.
2. Фармакологічна, хімічна та фізична маніпуляції.

Згідно з Конвенцією кров'яний допінг – це введення крові, еритроцитів та споріднених продуктів крові в організм спортсмена. Цій процедурі може передувати вилучення певної кількості крові з організму спортсмена, який продовжує тренуватися в такому стані дефіциту крові.

Суть цього методу полягає в підвищенні у вмісті крові рівня гемоглобіну для штучного збільшення максимального споживання кисню і стимуляції витривалості у спортивних змаганнях (велогонка, лижні гонки, марафон), а також для зняття негативного впливу середньогір'я та високогір'я на рівень максимального споживання кисню та витривалості спортсменів-альпіністів. Спеціалісти МОК вважають, що застосування донорської крові

пов'язане з певним ризиком занесення інфекції до організму спортсмена [5, с.627].

Фармакологічна, хімічна та фізична маніпуляції – це використання препаратів та методів, які змінюють, намагаються змінити або вірогідно можуть змінити цілісність та дійсність проб сечі, які використовуються в допінгових перевірках, включаючи без обмеження катеризацію, заміну або підробку сечі, гальмування ниркової експресії такими засобами, як пробенецид і споріднені сполучення, а також зміна показників тестостерону та епітестостерону за допомогою таких препаратів, як бромонтан та споріднені сполучення [1].

Використання допінгових методів та допінгових класів препаратів хоча й об'єднані терміном використання допінгу у спорті, але кожен з них, на нашу думку, має свою специфіку дії та використання. Як уже зазначалося вище, використання кров'яного допінгу передбачає введення до організму спортсмена додаткової кількості крові, а саме – речовини природного походження, тоді як використання будь-якого класу допінгових препаратів передбачає введення до організму речовини лише фармакологічного та хімічного походження.

Такий метод, як фармакологічна, хімічна та фізична маніпуляції, теж передбачає введення до організму певних речовин та природних субстратів, але не для підвищення спортивних показників, а для приховування застосування самих допінгових класів препаратів. До таких маніпуляцій спортсмени вдаються, щоб приховати свою причетність до застосування допінгу. Фальсифікація результатів допінгового контролю досягається за допомогою різного роду маніпуляцій. До них спортсмени вдаються, коли заздалегідь упевнені в позитивному результаті аналізів біологічних проб на допінг. При цьому можливі спроби підміни сечі (катеризація) та введення до сечового міхура чужорідної, заздалегідь вільної від заборонених препаратів сечі чи рідини, що імітує сечу, застосування мікроконтейнерів, навмисне забруднення сечі ароматичними сполуками, які ускладнюють ідентифікацію допінгів. До заборонених маніпуляцій також віднесено спеціальні хірургічні операції

(наприклад, підшивання під шкіру тканини плаценти) [5, с.628].

Слід звернути увагу на те, що однією з причин підвищеного рівня розповсюдженості застосування допінгу у вітчизняному спорті є неналежне регулювання відносин, що забезпечують законний порядок його обігу в країні. На думку фахівців Україна на сьогодні є одним із лідерів з виробництва одного з розповсюджених класів допінгу, а саме анаболічних стероїдів [15].

Слід звернути увагу на те, що кримінальну відповідальність за незаконний обіг цього класу допінгу передбачено ст.321 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів».

При цьому, слід зазначити, за даною статтею у 2012 році було порушено низка кримінальних справ (17 кримінальних справ) [16]. Ця кількість, на нашу думку, є занадто «скромною» та не відповідає масштабам існуючої проблеми. Якщо, наприклад вести у пошукових системах мережі Інтернет ключові слова «продаж стероїдів в Україні» ми побачимо мінімум 30 сайтів, що займаються торгівлею різноманітними допінговими класами. На нашу думку, основними причинами цього є наявна сьогодні в країні корупційна схема прикриття даного бізнесу правоохоронних органах та існуючи прогалини у чинному законодавстві, що регламентують питання обігу речовин, що належать до допінгу.

На даний момент у нашій країні діє затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України № 490 від 17.08.2007 р. «Перелік сильнодіючих лікарських засобів за міжнародними непатентованими або загальноприйнятими назвами», який включає в себе всього два різновиди анаболічних стероїдів, а саме «Metandienone» та «Nandrolone» [17]. Тобто, за незаконний обіг лише цих препаратів настає кримінальна відповідальність.

Ми не погоджуємося з таким підходом, оскільки окрім названих препаратів існує ціла низка інших різновидів анаболічних стероїдів, які є не менш небезпечними. Так, на сьогодні в

медицині та у спорті нараховується близько 50-ти різновидів анаболічних стероїдів. За збут даних препаратів передбачено лише адміністративну відповідальність, що не відповідає ступеню суспільної небезпеки цього діяння.

На підставі цього, з метою посилення протидії вживанню допінгу у спорті, а також запобігання порушенням відповідного порядку обігу даних засобів, нами пропонується включити до зазначеного раніше Наказу МОЗ України майже весь існуючий перелік класу допінгу «анаболічні стероїди, що зазначено в Міжнародній антидопінговій конвенції. На нашу думку, не доцільно включати до Переліку такі анаболічні стероїди, як метенолон (примоболан) та оксандролон (анавар) з причини практично повної відсутності в них побічних ефектів для організму людини. Дійсно, як зазначають фахівці, Оксандролон та Метенолон вважаються достатньо «м'якими» препаратами та при застосуванні їх в розумних дозах не викликають особливих побічних ефектів. Вказані препарати створювалися переважно для використання жінками та дітьми [9, с.78]. Саме на цій підставі, розглянуті препарати недоречно включати до переліку сильнодіючих лікарських засобів.

Таким чином, допінгом є чітко визначена сукупність речовин, внесених до Переліку Антидопінгової Конвенції, здатних підвищити спортивні результати та які, у свою чергу, становлять потенційну небезпеку для здоров'я спортсменів у разі їх застосування. Слід підкреслити, що незважаючи на те, що окремі види допінгу мають різні властивості та механізми, усі вони, з точки зору кримінального права, є рівнозначними, і спонукання до їх застосування або їх розповсюдження повинно тягнути кримінальну відповідальність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про ратифікацію Антидопінгової Конвенції»: від 15.03.2001 р. // ВВР України. – 2001. – № 19. – Ст. 92.
2. Деминский А. Ц. Научные основы конструирования дидактических моделей тренера-преподавателя к работе в системе образования / А. Ц. Деминский. – Кировоград: Изд-во Гос. летной акад. Украины, 1998. – 200 с.

3. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України: Частина Особлива / М. Й. Коржанський. – Київ : Атіка, 2001. – 544 с.
4. Закон України «Про антидопінговий контроль у спорті» : від 05.04.2001 р. // ВВР України. – 2001. – № 23. – Ст. 112.
5. Науково-практичний коментар до КК України / під ред. Потебенько М. О., Гончаренка В. Г. та ін. – Київ : Атіка, 2001. – 854 с.
6. Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А. А. Музика. – Київ : Логос, 1998. – 115 с.
7. Мірошніченко Н. А. Кваліфікація незаконних дій з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та прекурсорами / Мірошніченко Н. А. // Боротьба з наркобізнесом: проблеми та шляхи їх вирішення : матер. всеукр. наук.-практ. конф. – Одеса : НДРВВ ОЮІ НУВС, 2002. – С. 35–38.
8. Козаченко О. Фізичні ознаки предмета наркотизму / О. Козаченко // Юридичний вісник. – 1999. – № 3. – С. 90–95.
9. Остапенко Л. А. Анаболические средства в современном силовом спорте / Л. А. Остапенко, М. В. Клестов. – М. : Изд. исслед. отдела ЗАО спорт сервис, 2002. – 286 с.
10. Эверсон Дж. Нандролон и неверующие атлеты / Д. Эверсон // Muscle and Fitness». – 1988. – № 3. – Р. 24.
11. Геселевич В. А. Медицинский справочник тренера / В. А. Геселевич. – М. : Физкультура и спорт, 1981. – 321 с.
12. Буланов Ю. Б. Анаболизм без лекарств / Ю. Б. Буланов. – Тверь : ТОО Посредник, 2001. – 85 с.
13. Буланов Ю. Б. Спортивная медицина / Ю. Б. Буланов. – Тверь, 2003. – 328 с.
14. Джон. Р. Хорионический гонадотропный гормон человека: чудо или мираж / Р. Джон // Muscle and Fitness. – 1983. – № 2. – РР. 10–15.
15. Анаболические стероиды – вредно и нелегально [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vp-ivanov.livejournal.com/8707.htm>.
16. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>.
17. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Перелік сильнодіючих лікарських засобів за міжнародними непатентованими або загальноприйнятими назвами» : від 17.08.2007 р., № 490.

Петренко О. І. Кримінально-правове визначення поняття «допінг» / О. І. Петренко // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 352–357 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_62.pdf

Визначається зміст поняття «допінг» та характеристика засобів і речовин, що до нього належать. Автором доведено, що допінгом є чітко визначена сукупність речовин та засобів, внесених до Переліку Антидопінгової Конвенції, здатних підвищити спортивні результати та які, становлять потенційну небезпеку для здоров'я людини у разі їх застосування.

Петренко А.И. Уголовно-правовое определение понятия «допинг»

Определяется содержание понятия «допинг» и характеристика средств и веществ, которые к нему относятся. Автором доказано, что допингом четко определенная совокупность веществ и средств, внесенных в Перечень Антидопинговой Конвенции, способных повысить спортивные результаты и которые, представляют потенциальную опасность для здоровья человека в случае их применения.

Petrenko A.I. Criminal Legal Definition of «Doping»

It is devoted to the determination of what constitutes «doping» and the characterization tools and materials that belong to it. The author proved that doping is a well defined set of materials and tools listed for the Anti-Doping Convention, can increase athletic performance and which constitute a potential danger to human health if their application.